

PASKUTINIS VYRIAUSYBĖS POSĖDIS

Pačiomis pirmosiomis 1940 m. birželio 15 d. valandomis Smetona sukvietė savo ministrų kabinetą, kad apsvarstytų vyriausybės atsakymą į Sovietų Sąjungos ultimatumą. [...]

Smetona pradėjo svarstymą sakydamas, kad galėtų sutikti tik su antruoju sovietų ultimatumo punktu, kuriame buvo reikalaujama, kad Lietuva sudarytų naują ministrų kabinetą, draugiškesnį Sovietų Sąjungai. Jis nepritarė, kad būtų priimta pirmoji sąlyga – suimti Skučą ir Povilaitį, – taip pat trečioji – taikingai įsileisti į šalį naujus Sovietų Sąjungos kariuomenės dalinius. Užsiminęs apie ankstesnius Valtybės gynimo tarybos sprendimus, Smetona paragino priešintis ir, nors tai būtų tik simbolinis veiksmas, jis paliudytų Sovietų Sąjungos agresiją, o vyriausybei suteiktų galimybę ieškoti prieglobsčio užsienyje. [...]

Kai kurie kabineto nariai į šiuos reikalus žiūrėjo kitaip nei prezidentas. Kaip rašė Eidintas, klausimas buvo tas, kieno likimą jie aptarinėjo: Lietuvos valstybės ar Smetonos režimo. Smetonai tai nebuvo skirtingi dalykai: jo režimas buvo valstybė, jis buvo prezidentas ir jis įkūnijo valstybę. [...] Kiti aiškiau matė skirtumą tarp Smetonos ir valstybės, bet daugiausia nuomonės išsiskyrė vertinant Sovietų Sąjungos ketinimus: nuo 1939 m. rugsėjo mėn. sovietų kariuomenės daliniai Lietuvoje elgėsi tinkamai, bet kokie dabartiniai Sovietų Sąjungos ketinimai?

Kai Smetona paprašė ministrų pareikšti savo nuomonę, Merkys tylėjo – jis atrodė turįs didelių psichologinių problemų po to, kai birželio 12 d. grįžo iš Maskvos, – o ministro pirmininko pavaduotojas Bizauskas, krikščionių demokratų partijos narys, pradėjo diskusiją ragindamas priimti ultimatumą. Jis manęs, jog sovietai elgsis protingai, Skučą ir Povilaitį pagarbiai teis Lietuvos teismas, o susirinkusieji turėtų pritari naujos vyriausybės sudarymui. Smetona pertraukė kalbą paprieštaraudamas dėl to, kad Bizauskas taip greitai sutiko paaukoti Skučą ir Povilaitį; jis atsistojo ir pareiškė: „Kai tu būsi mano vietoje, tai galėsi išduoti; aš to nepadarysiu.“ Sumišęs Bizauskas staigiai nutilo, o susirinkusiuosius vėl prislėgė tylą.

Galiausiai prabilo ir kiti ministrai; kiekvienas kėlė garbės klausimą, bet kartu aptarinėjo ir pasipriešinimo kainą. Itin energingai kalbėjo Bizauskas. Jis ėmė kritikuoti Merkio, kaip premjero, valdymą. [...]

Kadangi Molotovas buvo palankiai atsiliepęs apie Raštikį, Bizauskas dabar pasiūlė, kad naujai vyriausybei vadovautų neseniai į kariuomenę sugrįžęs Raštikis. Kiti kabineto nariai, matyt, pajutę palengvėjimą dėl to, jog gali imtis kokios nors veiklos, pritarė, kad generolas būtų pakviestas į posėdį aptarto naujo kabineto sudarymo. [...]

4 val. ryto atvykus Raštikiui, ministrų kabinetas vėl susirinko aptarti galimybės pasipriešinti Raudonosios armijos žengimui į Lietuvą. Ir Raštikis, ir tuometinis kariuomenės vadas Vitkauskas pareiškė, kad priešintis būtų beprasmiška, nes Lietuvoje jau yra 20 tūkst. Raudonosios armijos karių. Posėdžiaujantieji ėmė svarstyti vienintelį galimą pasipriešinimo būdą – protestuoti prieš Sovietų Sąjungos ultimatumą ir Raudonosios armijos įvedimą. Tačiau teksto projektas nebuvo pasiūlytas – iš Maskvos paskambinęs Urbšys primygtinai įtikinėjo vyriausybę sovietų reikalavimų nevadinti ultimatumu – ir iki 7 val. buvo padaryta posėdžio pertrauka. [...]

Telegramoje Urbšiui į Maskvą nurodyta tik tiek – „vyriausybė sutinka“; Lietuvos atsakymą Urbšys galėjo suformuluoti kaip jam atrodė tinkama.